
CƏFƏR QİYASI YARADICILIĞI VƏ QARABAĞ MEMARLIĞI

Dil, ədəbiyyat, incəsənət və s. elmlərdə olduğu kimi memarlıq elmi də milli zəmində pərvəriş tapır, dirçəlir və ucalır. Bunun üçün o memarlığı yaradan və yaxud o memarlıq haqqında yazan alimin ilk növbədə özü vətənpərvər olmalı, milli mənəvi dəyərləri sevməli və onu daima yüksəklərə qaldırmağa çalışmalıdır.

Bu gün inamla demək olar ki, AMEA-nın müxbir üzvü, memarlıq doktoru, professor Cəfər Əli oğlu Qiyasi bu keyfiyyətlərə malik olan memar alimlərimizdəndir. Onun bütün yaradıcılığında millilik, Azərbaycançılıq bir qırmızı xətt kimi keçir.

Hər xalqın elə bir ədibi vardır ki, onun əsərlərində məxsus olduğu xalq həyatının ən səciyyəvi cəhətləri fəvqəladə bir aydınlıqla öz əksini tapır. Elə bil ki, xalq öz ürək sözünü, öz arzu və istəklərini və mənəvi aləmini bu ədibin dili ilə ifadə edir. Belə şəxsin adı çəkildə bütün bir xalq gəlib göz önündə durur.

İstedadlı ədibimiz Mirzə Cəlil belə qələm sahiblərindəndir. Onun adı yazılmamış bir əsərini oxusaq belə dərhal müəllifini tanımaq olar. Çünki onun əsərlərində özünəməxsus müəllif dəsti-xətti ilə yanaşı millilik və Azərbaycançılıq çox güclü verilir.

Bu hissləri mən Cəfər müəllimin əsərlərini oxuyanda da hiss edirəm. Onun hər bir əsərində milli ruh və milli mənəvi dəyərlər ön planda dayanır. İstər o memarlıq tariximizdən yazılmış bir əsər olsun və istərsə də inşaata tətbiq edilmiş bir layihədən. Ona görə də çağdaş Azərbaycan memarları arasında həm praktika, həm də tarix və nəzəri sahədə ustad sənətkar rəğbəti qazanmış Cəfər Qiyasinin milli və bəşəri mövzularda yazdığı əsərlər öz aktuallığını indi də qoruyub saxlayır.

Məlum olduğu kimi Cəfər müəllimin ilk yaradıcılıq illəri və o cümlədən yazdığı namizədlik və doktorluk dissertasiyaları Sovet dönməsinə təsadüf edir. Bu zamanlar SSRİ adlı imperiya tərkibində olan Azərbaycanda Güney Azərbaycan sözü ehtiyatla deyilirdi. Ancaq bütün bu və ya digər çətinliklərə baxmayaraq C.Qiyasi 1978-ci ildə “Təbriz memarlıq məktəbi XIII-XVII əsrlərdə” mövzusunda namizədlik və 1997-ci ildə isə “Memar Xacə Əlişah Təbrizi (dövrü və yaradıcılığı)” mövzusunda doktorluq dissertasiyasını yazıb uğurla müdafiə etdi. Dünya şöhrətli memar, akademik Mikayıl Useyinovun rəhbərliyi altında həyata keçirilmiş bu dissertasiya işlərinə, Yaxın Şərq aləmində tanınmış memar və sənədsünas alimlər - M.S.Bulatov, R.Zahidov, Q.M.Əlizadə, L.S.Bretanitski, K.C.Kərimov və Ə.V.Salamzadə yüksək

qiymət vermiş və yekun sənəddə belə yazmışlar: “İşin dəyəri əsasən onun nəzəri, ümumiləşdirici xarakterindədir. Bu cəhət onu çoxsaylı tədqiqatlardan fərqləndirir, ona namizədlik dissertasiyasından daha üstün olan əhəmiyyətli elmi tədqiqat əsəri xüsusiyyəti verir”. Doktorluq dissertasiyası da tanınmış alimlər tərəfindən belə üstün cəhətlərlə qiymətləndirilmişdir.

Daima axtarışda olan C.Qiyasinin dissertasiya işləri ilə yanaşı bir neçə elmi əsərləri də çap olmuşdur. Hansı ki, bu gün də onlar etibarlı elmi mənbə və dərin məzmunlu dərş vəsaiti kimi tədris edilir.

Onun 1971-ci ildə çapdan çıxmış “Abşeron boyaları (Memarlıq haqqında söhbət)” adlı əsəri ilə biz, Abşeron yarımadasında olan dünya və ölkə əhəmiyyətli abidələrin yığcam memarlıq xarakterini görürük, “Yaxın uzaq ellərdəki (Orta əsr Azərbaycan memarlığının beynəlxalq əlaqələri haqqında)” (1985), [1] əsəri ilə Orta əsrdə yaşayıb yaratmış Azərbaycan memar və ustalarının vətəndən kənarda göstərdikləri yaradıcılıq fəaliyyətini və Azərbaycan memarlığının dünya arenasında olan mövqeyini və gücünü müəyyənləşdirə bilirik, “Nizami dövr memarlıq abidələri” (1991), [2] əsəri ilə Orta əsr Azərbaycan memarlığının yüksək mərhələsində olan Səlcuqlar dövrünün memarlıq özəlliklərini öyrənə bilirik və 1994-cü ildə Moskvanın “Внешторгиздат” nəşriyyatında çap olunmuş “Azərbaycan. Qalalar, qəsirlər” [3] əsəri ilə Güneyli-Quzeyli bütöv Azərbaycanın hərbi memarlığı olan qalalar haqqında geniş məlumatla malik oluruq.

Cəfər müəllimin əsərlərində qoyulan elmi, tarix və nəzəri mövzular bu gün də dəyərli elmi mənbə kimi öyrənilir və ustad dərsləri səviyyəsində qəbul edilir. Onun çağdaş elm sahəsində fəaliyyət göstərən yetirmələri artıq memarlıq aləmində öz sözünü deyən alimlərdir. Onlar özlərini Cəfər müəllimin yetirmələri kimi təsdiq edir, alim səviyyəsinə yüksəlir, yazdıqları dissertasiya və monoqrafiyalarla onun elmi, irsini layiqincə davam edirlər.

Məlum olduğu kimi Cəfər müəllim AMEA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutunda “Memarlıq abidələrinin bərpası” laboratoriyasına rəhbərlik etmiş və bu müddət ərzində Azərbaycanın bir çox abidələrinə yeni həyat vermişdir.

Uzun müddət Cəfər müəllimlə bir şöbədə işləmiş bir memar kimi deyə bilərəm ki, C.Qiyasi yaradıcılığında Qarabağ mövzusu həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Hələ Qarabağın əminəmənlıq dövrlərində, konkret desək 1974-cü ildə onun layihəsi əsasında Şuşa şəhərinin sanatoriya zonasında Su Qalereyası inşa edilmişdi. O zaman bu bina Moskvanın “Сорюзкыпопртпоек” adlı Ümumittifaq Layihə Institutunun “Ən yaxşı tikilmiş obyekt” diplomu ilə təltif edilmişdir.

Şuşada su qalereyası

“Qarabağ-irsimizin əbədi yaddaşı” (2008) kitabı, “Azərbaycanın qoruq şəhərləri içərisində Şuşanın yeri” və s. və ilaxır neçə-neçə məqalələri də C.Qiyasinin Qarabağa və onun zəngin memarlıq irsinə olan məhəbbətindən yaranmışdır. Və yeri gəldikdə bu məhəbbət Qarabağa və onun tarix və mədəniyyət abidələrinə olan yadelli hücumlarına qarşı mücahidəyə çevrilmişdir. Belə mücahidələrdən biri hələ Sovet dövründə baş vermişdi. Belə ki, 1990-cı ildə erməni ideyalarına söykənən Sovet rəhbərliyi Xudafərin körpüləri yerləşən ərazidə Araz çayının qarşısını kəsərək “Xudafərin və “Qız qalası” adlı su qovşağı bəndini tikdirməyi planlaşdırırdı. Belə olduqda Xudafərin körpülərinin su altında qalmaq təhlükəsi reallaşırdı. Bu zaman C.Qiyasi televiziya və müxtəlif mətbuat orqanlarında dəfələrlə çıxışlar edərək bu məsələni geniş işıqlandırmış və su bəndlərinin tikilməsinə qarşı ictimai rəy yarada bilmişdi.

Analoji hadisə Tovuz rayonunun Vahidli kəndi yaxınlığından keçən Tovuz çayı qarşısında atılacaq bəndlə əlaqədar olmuşdur. Burada da bəndin yerinin düzgün seçilmədiyini vurğulayan C.Qiyasi layihənin gerçəkləşəcəyi zaman coxsaylı abidələrin su altında qalacağını mətbuatda açıqlamışdı.

Ermənilərin ümumi Azərbaycanda və o cümlədən onun dilbər guşələrindən olan Qarabağda törətdikləri soyqırımlar C.Qiyasi yaradıcılığında unudulmaz səhifələrdəndir. Onun 1996-cı ildə Ankarada nəşr etdirdiyi “Erməni kultür terroru” [4] kitabı məhz bu məsələnin dünya ictimaiyyətinə real həqiqətlər şəkilində çatdırmaq üçün qələmə alınmışdır. Bunun məntiqi davamı olaraq C.Qiyasinin layihəsi əsasında

Türkiyənin İqdir vilayətində Soyqırım anıtı və muzey kompleksi uçaldılmışdı. Hansı ki, 43,5 metr hündürlüyə malik olan bu abidə İrəvan sərhəddindən aydın görünür.

Türkiyənin İqdir vilayətində Soyqırım anıtı və muzey kompleksi

C.Qiyasi yeni binalar layihələndirib, tarixi abidələrimiz haqqında əsərlər yazmaqda işini bitmiş hesab etməmiş, əksinə onların beynəlxalq arenaya çıxarılmasını da özünə borc bilir. Bu baxımdan İçəri Şəhər və o cümlədən Şirvanşahlar saray kompleksi və Qız qalası məhz onun iştirakı ilə 2000-ci ildə YUNESKO-da Dünyanın İrsi Siyahısına salınmışdır.

Onun rəhbərliyi ilə daha bir neçə Bakı, Naxçıvan və Qarabağ abidələrinin sənədləri hazırlanıb YUNESKO-ya təqdim edilib və bu yönümdə aparılan işlər bu gün də davam edilir.

Göründüyü kimi Cəfər müəllim həm layihəçi, həm tədqiqatçı və həm də beynəlxalq arenada öz sözünü deyən vətənpərvər memar alimlərimizdəndir.

Açar sözlər: memar, yaradıcılıq, nəzəriyyə, layihə, ənənə.

ƏDƏBİYYAT

1. Qiyasi C. Yaxın-uzaq ellərdə (Orta əsr Azərbaycan memarlarının beynəlxalq əlaqələri haqqında). – Bakı, 1985.
2. Qiyasi C. Nizami dövrü memarlıq abidələri. – Bakı, 1991.
3. Qiyasi C. Azərbaycan. Qalalar, qəsrlər. – Moskva, 1994.
4. Qiyasi C. Erməni kultür terroru (türk və ingilis dillərində). – Ankara, 1996.
5. Qiyasi C. İqdir soykırım anıtı. – Ankara, 1998.

Ризван Гарабаглы (Азербайджан)

Архитектура Гарабаха и творчество Джафара Гияси

Статья посвящена исследованию научного наследия видного деятеля науки, члена корреспондента НАН Азербайджана, доктора архитектуры, профессора Джафара Гияси. Рассматриваются его научные труды, где анализируется архитектурное наследие Гарабаха и проблемы азербайджанской архитектуры в широком аспекте. Уделено особое внимание работам, посвященным проблемам эстетического воспитания.

Ключевые слова: архитектор, творчество, теория, проекты, традиция.

Rizvan Garabaghli (Azerbaijan)

The architecture of Garabagh and Jafar Giyasi's creative work

The article is devoted to the research of the scientific heritage of the prominent scientist, corresponding member of ANAS, doctor of architecture, professor Jafar Giyasi. His scientific works, where the architectural heritage of Garabagh and the problems of Azerbaijani architecture analyzed in a broad aspect are considered. Special attention is paid to works dedicated to the problems of aesthetic education.

Key words: architect, creativity, theory, projects, traditions.